

داروشناسی بومی ایل باوی در استان کهگیلویه و بویراحمد ایران

احسان امیری اردکانی^{الف، ب، ج}، حسین عسکری^{الف}، صدیقه خادمیان^{الف}، شیوا همتی^د، عبدالعلی محققزاده^{الف، ه}*

^{الف}گروه داروسازی سنتی، دانشکده داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

^بانجمن علمی دانش بومی و سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

^جکمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

^دگروه بیوتکنولوژی دارویی، دانشکده داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

^همرکز تحقیقات علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

چکیده

سابقه و هدف: داروشناسی بومی از دیرباز، یکی از منابع مهم کشف دارو است که شامل جمع‌آوری فهرستی از گیاهان یک گروه بومی و توضیح در مورد کاربرد این گیاهان می‌باشد. منطقه باشت و گچساران در استان کهگیلویه و بویراحمد قلمرو ایل باوی است که مردم آن از گونه‌های گیاهی فراوانی برای اهداف درمانی خود بهره می‌برند.

مواد و روش‌ها: در این پژوهش جمع‌آوری اطلاعات از ۱۱ خبره محلی در قالب مصاحبه و پرسشنامه انجام شد. سپس گیاهان و نمونه‌های عطاری مورد اشاره افراد خبره محلی در منطقه موردسکونت ایل باوی جمع‌آوری شد و موردشناسایی قرار گرفت. نتایج مربوط به مفردات دارویی به صورت جداولی براساس کاربرد در بیماری‌های مختلف مرتب شد و درصد استفاده از خانواده‌های گیاهی، درصد روش مصرف، درصد اندام مورد استفاده و دسته‌های بیماری براساس نظام دسته‌بندی بیماری‌های ۲۰۱۹ نوشته شد. در نهایت نیز ضریب اجماع مطلعین تحلیل شد.

یافته‌ها: براساس این مطالعه، در ایل باوی در مجموع از ۵۶ مفرده گیاهی استفاده می‌شود. بیشتر بیماری‌های موردتوجه این ایل، بیماری‌های دستگاه گوارشی با فراوانی ۵۰ مورد مفرده بود. همچنین پرکاربردترین خانواده مورد استفاده، خانواده نعنا *Lamiaceae* با ۷ گونه گیاهی شناخته شد. عمده اندام‌های گیاهی مورد استفاده در این ایل، اندام‌های هوایی هستند. پرکاربردترین شکل دارویی در این ایل نیز جوشانده با فراوانی ۷۲ مورد مصرف بود. بیشترین اجماع در گونه‌های گیاهی مورد استفاده مربوط به بیماری‌های پوستی با مقدار ۰/۳۵ و بیشترین اجماع در خانواده‌های گیاهی در دسته بیماری‌های بارداری و زایمان با مقدار ۰/۷۵ بود.

نتیجه‌گیری: با توجه به گستردگی دانش بومی دارویی این ایل، حفاظت از دانش‌های بومی آن و بهره‌گیری از این دانش‌ها به نفع عموم مردم جامعه و حفظ حقوق مالکیت معنوی این دانش برای مردم این منطقه، ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا لازم است اقدامات فرهنگ‌سازی، قانونی و نظارتی متناسب به منظور حفظ و گسترش دانش‌های بومی دارویی بیشتر موردتوجه قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: داروشناسی بومی، گیاهان دارویی، اتنوفارماکولوژی

تاریخ دریافت: دی ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش: اردیبهشت ۱۴۰۰

مقدمه:

داروشناسی بومی بهره می‌جستهند و به این منظور از مجموعه‌ای از گیاهان موجود در محیط‌زیست خود و گیاهان وارداتی از دیگر مناطق استفاده می‌کرده‌اند. عواملی مثل دسترسی کم به پزشک، حکمت و دانش بومیان و آزمون‌ها و خطاهای فراوان در درمان بیماری‌ها توسط خبرگان بومی سبب شد که امروزه روش‌های درمانی و داروهای متنوع و قابل تحقیقی از داروشناسی بومی در دسترس باشد (۱). در این

استان کهگیلویه و بویراحمد به دلیل تنوع آب و هوایی، استان چهار فصل خوانده می‌شود و شرایط اقلیمی حاکم بر این جغرافیا به رویش گیاهان دارویی فراوانی در این استان منجر شده است. شهرستان باشت و گچساران که محل سکونت ایل باوی است در استان کهگیلویه و بویراحمد قرار دارد. مردم این ایل از دیرباز برای برطرف کردن نیازهای درمانی خویش از

راستا پژوهش صورت گرفته در ایل باوی اطلاعات ارزشمندی را در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد و زمینه‌های لازم را برای انجام تحقیقات آتی به منظور بهبود سلامت جامعه تأمین می‌کند.

۱-۱. داروشناسی بومی؛ فرصت‌ها و تهدیدها

طبق تعریف داروشناسی بومی یا اتنوفارماکولوژی در طول سالیان متمادی حیات انسان در کره زمین، انسان‌ها برای سلامت خود به طبیعت اطراف خود توجه و به تدریج گیاهان سمی را از غیرسمی تفکیک کرده‌اند، اجزا مفید آن‌ها را شناختند و اقدام به برداشت و فرآوری آن‌ها کردند سپس این دانش، سینه‌به‌سینه از نسلی به نسل دیگر منتقل شد (۲). با توجه به ضرورت انجام پژوهش‌های داروشناسی بومی، پژوهشگران این حیطه باید با مهارت‌های موردنیاز یک پژوهشگر از جمله داشتن دانش گیاه‌شناسی و مردم‌شناسی آشنا باشند. در قرن اخیر این رشته تغییرات زیادی کرده و از سایر رشته‌ها مانند بوم‌شناسی، اقتصاد، مدیریت منابع، داروسازی و مردم‌شناسی نیز بهره برده است (۳). پیدایش گرایش‌های علمی از جمله فارماکونوزی و تولید ابزارهای دقیق آزمایشگاهی امکان بررسی مواد مؤثره این گیاهان مورد استفاده در داروشناسی بومی را نیز فراهم کرد (۳، ۴). امروزه با تعریف مفاهیمی همچون گیاه‌درمانی منطقی توجه بیشتری به استخراج و بررسی اثرات سلامت‌بخش ترکیبات شیمیایی موجود در گیاه می‌شود (۵). تلاش بومیان و بعدها پژوهشگران علوم پزشکی براساس الگوی پیش‌گفته تا کنون به تولید بسیاری از داروها از جمله دیگوسکسین، آتروپین، آرتمیزین، مورفین، گالانتامین، آسپرین، کورارین، توپوتکان، گلیسرین و بسیاری دیگر از داروها منجر شده است (۶-۸).

اهمیت دانش‌های بومی طب و داروسازی فقط به این جنبه درمانی آن محدود نمی‌گردد، بلکه افزایش استفاده آگاهانه و حفاظت از دانش بومی گیاهان باعث بهبود استانداردهای زندگی مردم به‌ویژه افراد دهک‌های اقتصادی پایین‌تر می‌شود و می‌تواند به‌عنوان منبع جایگزین درآمد اقتصادی برای جمعیت‌های غیرشهری تلقی شود (۹).

با وجود مزایا و اهمیت‌های دانش‌های بومی، این دانش با چالش‌های جدی روبه‌روست. از یک‌سو اهمیت فرآورده‌های منتج از طب عامیانه در سال‌های اخیر سبب سوءاستفاده سودجویان از دانش‌های بومی مردم شده است به‌گونه‌ای که شرکت‌های بزرگ و کوچک در تلاش برای بهره‌گیری از این دانش و فروش محصولات آن هستند که یکی از تهدیدهای جدی این دانش‌هاست (۱۰). از سوی دیگر نیز جهانی‌شدن و ازدواج‌های بین‌نژادی و تفاوت‌های اقوام مختلف مثل ظاهر (رنگ مو، پوست و چشم)، زبان (لهجه و گویش) و سنت‌ها (غذا و مراسم مذهبی) را کم‌کم محو کرده و به همین دلیل دانش بومی درباره نحوه استفاده از منابع گیاهی دائماً در حال کاهش است. روش‌های درمانی بومی که قرن‌ها سینه‌به‌سینه از پدران به فرزندان انتقال یافته‌اند با فاصله افتادن میان نسل‌ها در معرض فراموشی و نابودی قرار گرفته‌اند (۳). همچنین اکثر گیاهان دارویی، زیستگاه‌های محدودی دارند که به‌علت تخریب زیستگاه‌ها در نتیجه فعالیت‌های انسانی، برخی از این گونه‌ها در خطر انقراض هستند. همچنین با توجه به چرای بی‌رویه دام‌ها و گسترش حوزه‌های شهری بسیاری از گونه‌های گیاهی در معرض نابودی قرار گرفته‌اند (۱۱)؛ بنابراین حفاظت دائم و مناسب از منابع گیاهان و دانش بومی می‌تواند باعث بهبود درآمد طولانی‌مدت و سلامت مردم محلی باشد. مردمان بومی باید در همکاری با دیگر گروه‌های ذی‌نفع برای حفظ دانش بومی و گیاهان مورد استفاده بکوشند. یکی از گروه‌های بومی که دارای داروشناسی بومی غنی هستند ایل باوی است که در این مطالعه بررسی شده‌اند.

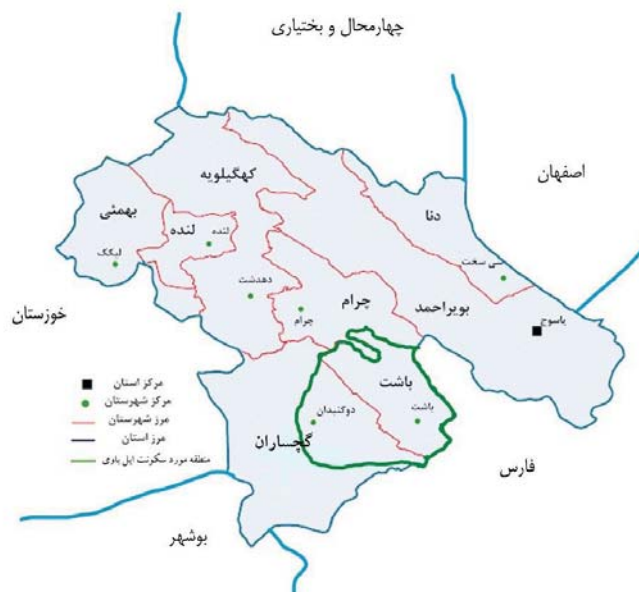
۱-۲. مشخصات ایل باوی

ایل باوی یکی از ایل‌هایی است که در زمینه طب عامیانه غنی مطرح است و در استان کهگیلویه و بویراحمد قرار دارد. قلمرو باوی‌ها شامل منطقه باشت و جنوب کهگیلویه در منطقه‌ای به مساحت ۹۸۱ کیلومترمربع است. چرام در شمال، دوگنبدان در غرب و جنوب غرب، ممسنی در شمال شرق و شرق و رودخانه زهره در جنوب، منطقه باوی‌ها را احاطه کرده است. سرزمین باوی‌ها را کوه خامی به دو منطقه پشت کوه و

زیرکوه تقسیم می‌کند که پشت کوه شامل باشت و کوهمره است. همچنین زیرکوه شامل پشت‌بند و زیربند است. پشت کوه از مناطق سردسیر و معتدل و زیرکوه از مناطق گرمسیری است (شکل ۱) (۱۲).

بنا بر تقسیمات سنتی، ایل باوی از ۴ تیره بزرگ شیخ جلیل، دولیاری (دولتیاری)، عالیشی (عالیشاهی) و گشین و ۱۵ تیره کوچک تشکیل شده است. رده‌بندی ایل از کوچک‌ترین تا بزرگ‌ترین رده به این شرح بوده است: خانواده، اولاد، طایفه، تیره و ایل. جمعیت این ایل در سال ۱۳۴۷ شمسی حدود ۳۰۹۹ خانوار، در سال ۱۳۶۰ شمسی ۲۴۶۰ خانوار (۱۳۲۱۰)

نفر) در سال ۱۳۶۲ شمسی حدود ۳۳۷ خانوار (صرفاً کوچ‌رو) برآورد شده است. شیوه معیشت سنتی باوی‌ها مبتنی بر دامداری، باغداری و کشاورزی است. ساکنان کوهمره (پشت کوه) از راه باغداری، کشاورزی و دامداری و ساکنان باشت از راه دامداری و کشاورزی امرارمعاش می‌کنند؛ اما ساکنان زیرکوه بیشتر دامدار هستند. پس از اکتشاف نفت در منطقه باوی‌ها و گسترش تأسیسات نفتی در دوگنبدان گروه‌هایی از این ایل در شرکت نفت مشغول کار شده‌اند و به همین دلیل به تدریج جمعیت شهرنشین باوی افزایش یافت. مردم این ایل غالباً به زبان لری سخن می‌گویند (۱۳).

شکل ۱. نقشه استان کهگیلویه و بویراحمد که منطقه باشت و گچساران (محل سکونت ایل باوی با مختصات جغرافیایی 30.16-30.77N, 50.89-51.5 E) در آن نشان داده شده است.

مواد و روش‌ها:

برای جمع‌آوری اطلاعات این مطالعه، خبرگان محلی ایل باوی مورد شناسایی قرار گرفتند. به منظور تعیین نمونه‌های مورد مطالعه با بررسی‌های محلی، شناخته‌شده‌ترین خبرگان محلی شناسایی شدند. از میان ۱۱ خیره محلی هفت نفر مرد و چهار نفر زن بودند. از میان خبرگان این مطالعه یک نفر از طایفه (دولیاری) دولتیاری، یک نفر از طایفه عالیشی (عالیشاهی)، یک نفر از طایفه شیخ جلیل، دو نفر از طایفه

در نهایت با توجه به موقعیت جغرافیایی و فرهنگی این ایل، ضرورت توجه به مستندسازی باورهای عامه و دانش‌های بومی و خطر از دست رفتن دانش‌های بومی دارویی مردم این ایل از یک سو و ضرورت توجه به موضوع مالکیت معنوی در دانش بومی داروسازی و ارائه راهکارهایی به منظور کاهش امکان سوءاستفاده از این دانش‌ها و افزایش حداکثری امکان بهره‌مندی صاحبان این دانش از سوی دیگر، این مطالعه طب عامیانه در جمعیت ایل باوی انجام شد.

درمان بیماری‌های مختلف، ایجاد تعادل در بدن و ایجاد شرایط بهتر برای زیست انسان را جمع‌آوری کرد. اطلاعات موردپرسش پژوهشگر خبره بومی شامل روش تهیه، اجزاء، اندام مورد مصرف، کاربرد درمانی، نام محلی و نحوه مصرف مفردات دارویی بود. این اطلاعات در قالب جدول شماره ۱ ارائه شده است.

گشین و شش نفر نیز از طایفه‌های کوچک مختلف انتخاب شده بودند. از خبرگان بومی این مطالعه ده نفر فاقد تحصیلات دانشگاهی و یک نفر مدرک کارشناسی داشت. رده سنی خبرگان مورد مصاحبه در این مطالعه ۶۵ تا ۷۴ سال بود. در این مطالعه ابتدا با بررسی اولیه، انواع بیماری‌های شایع در منطقه در قالب پرسش‌نامه باز با طرح ۱۱۴ سؤال تهیه شد. سپس پژوهشگر بومی با مصاحبه از خبرگان محلی، روش‌های

جدول ۱. داروهای محلی مورد مصرف در ایل باوی به صورت مفرد

دسته بیماری	کاربرد	نام محلی	نام فارسی	نام علمی (خانواده)	بخش مورد استفاده	روش استفاده
ادارای تناسلی	تنظیم عادت ماهیانه زنان	زیره سیه	زیره سیاه	<i>Bunium persicum</i> (Boiss.) B.Fedtsch. (Apiaceae)	دانه	جوشانده خوراکی
		سیاه دونه	سیاه‌دانه	<i>Nigella sativa</i> L. (Ranunculaceae)	دانه	خوراکی به صورت خام
	درد پهلو (کلیه درد)	باوینه	بابونه دارویی	<i>Matricaria chamomilla</i> L. (Compositae)	گل	جوشانده خوراکی
		خارشتر	خارشتر	<i>Alhagi maurorum</i> Medik. (Leguminosae)	اندام هوایی	جوشانده خوراکی
	دل‌درد (دیسمنوه)	اوریشم	آویشن شیرازی	<i>Zataria multiflora</i> Boiss. (Lamiaceae)	برگ	جوشانده خوراکی
		پیون	پونه	<i>Mentha longifolia</i> (L.) L. (Lamiaceae)	اندام هوایی	جوشانده خوراکی
		راجونه	رازپانه	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiaceae)	دانه	خوراکی به صورت خام
	سنگ کلیه	ژلف ذرت	ذرت	<i>Zea mays</i> L. (Poaceae)	کاکل ذرت (میوه)	جوشانده خوراکی
		لیزک	پیاز یزدی	<i>Allium jesdianum</i> Boiss. & Buhse (Amaryllidaceae)	اندام هوایی	جوشانده خوراکی
	عفونت رحم	گنه‌بو؛ گندبو	آنقوزه	<i>Ferula assa-foetida</i> L. (Apiaceae)	صمغ	خوراکی به صورت خام
	عفونت مثانه	تباشیر	تباشیر	<i>Saccharum spontaneum</i> L. (Poaceae)	صمغ	جوشانده خوراکی
	عفونت ناحیه تناسلی	بلی	بلوط ایرانی	<i>Quercus brantii</i> Lindl. (Fagacea)	میوه	موضعی
		میخک	میخک	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L.M.Perry (Myrtaceae)	گل	جوشانده خوراکی
	نازایی	اوریشم	آویشن شیرازی	<i>Zataria multiflora</i> Boiss. (Lamiaceae)	برگ	موضعی
	راجونه	رازپانه	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiaceae)	دانه	خوراکی به صورت خام	
	سیاه دونه	سیاه‌دانه	<i>Nigella sativa</i> L. (Ranunculaceae)	دانه	خوراکی به صورت خام	
	شم لیه	شنبليله	<i>Trigonella foenum-graecum</i> L. (Leguminosae)	اندام هوایی	خوراکی به صورت خام	

ادامه جدول ۱. داروهای محلی مورد مصرف در ایل باوی به صورت مفرد

روش استفاده	بخش مورد استفاده	نام علمی (خانواده)	نام فارسی	نام محلی	کاربرد	دسته بیماری	
موضعی	برگ، ریشه	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L. (Leguminosae)	شیرین بیان	بَلَه	بیماری های مفصلی	اسکلتی عضلانی	
خوراکی به صورت خام، موضعی	ریشه	<i>Rubia tinctorum</i> L. (Rubiaceae)	روناس	روناس			
خوراکی به صورت خام	ریزوم	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe (Zingiberaceae)	زنجبیل	زنجبیل			
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Nepeta menthoides</i> Boiss. & Buhse (Lamiaceae)	اسطوخودوس	سِیخاوس			
موضعی	برگ	<i>Arum rupicola</i> Boiss. (Araceae)	کارده	کارده			
موضعی	اندام هوایی، پیاز	<i>Fritillaria imperialis</i> L. (Liliaceae)	لاله واژگون	گل نگین			
موضعی	اندام هوایی	<i>Mandragora officinarum</i> L. (Solanaceae)	مهر گیاه	مهر گیاه / مردم گیاه			
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Allium jesdianum</i> Boiss. & Buhse (Amaryllidaceae)	پیاز یزدی	لِیزک			تقویت قوای عمومی بدن
دود	برگ	<i>Myrtus communis</i> L. (Myrtaceae)	مورد	مورد			درد عمومی بدن
دود	برگ	<i>Salix alba</i> L. (Salicaceae)	بید	بید			گرفتگی عضلانی
موضعی	برگ	<i>Arum rupicola</i> Boiss. (Araceae)	کارده	کارده	افزایش شیر	بارداری و زایمان	
خوراکی به صورت خام	دانه	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiaceae)	رازیانه	راجوئه			
خوراکی به صورت خام	برگ	<i>Stachys inflata</i> Benth. (Lamiaceae)	اولیله	اولیله			
خوراکی به صورت خام	اندام هوایی	<i>Mentha longifolia</i> (L.) L. (Lamiaceae)	پونه	پیون			تسهیل زایمان
دم کرده	برگ	<i>Zataria multiflora</i> Boiss. (Lamiaceae)	آویشن شیرازی	اُوریشم			دفع جنین مرده
خوراکی به صورت خام	برگ	<i>Stachys inflata</i> Benth. (Lamiaceae)	اولیله	اولیله			سقط جنین
موضعی	برگ	<i>Lawsonia inermis</i> L. (Lythraceae)	حنا	حنا			بوی بد پا
موضعی	دانه	<i>Loranthus grewingkii</i> Boiss. & Buhse (Loranthaceae)	چشم بلبلی	چکم			
خوراکی به صورت خام	دانه	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiaceae)	رازیانه	راجوئه			
خوراکی به صورت خام	دانه	<i>Nigella sativa</i> L. (Ranunculaceae)	سیاه دانه	سیاه دوئه			
خوراکی به صورت خام	برگ	<i>Arum rupicola</i> Boiss. (Araceae)	کارده	کارده			
حمام در وان	اندام هوایی	<i>Cichorium intybus</i> L. (Compositae)	کاسنی	کاشنی			
موضعی، جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Teucrium polium</i> L. (Lamiaceae)	کلپوره همدانی	هلپه			

ادامهٔ جدول ۱. داروهای محلی مورد مصرف در ایل باوی به صورت مفرد

روش استفاده	بخش مورد استفاده	نام علمی (خانواده)	نام فارسی	نام محلی	کاربرد	دسته بیماری	
موضعی	پوست میوه	<i>Punica granatum</i> L. (Lythraceae)	انار وحشی	انار	ریزش مو	پوستی	
موضعی	گل	<i>Matricaria chamomilla</i> L. (Compositae)	بابونه دارویی	باوینه			
موضعی	برگ	<i>Lawsonia inermis</i> L. (Lythraceae)	حنا	حنا			
موضعی	اندام هوایی	<i>Teucrium polium</i> L. (Lamiaceae)	کلپوره همدانی	هلپه	زخم بستر		
موضعی	دانه	<i>Loranthus grewingkii</i> Boiss. & Buhse (Loranthaceae)	چشم بلبلی	چکم	زخم عفونی پوستی		
موضعی	برگ	<i>Lawsonia inermis</i> L. (Lythraceae)	حنا	حنا	ضخیم کردن پوست دست و پا		
موضعی	ریشه	<i>Rubia tinctorum</i> L. (Rubiaceae)	روناس	روناس	کیودی نوک انگشت کودکان (فلون)		
موضعی	دانه	<i>Loranthus grewingkii</i> Boiss. & Buhse (Loranthaceae)	چشم بلبلی	چکم	کیست مویی (پیلونیدال)		
موضعی	پوست میوه	<i>Punica granatum</i> L. (Lythraceae)	انار وحشی	انار	ترمیم زخم ناشی از سوختگی		تروما و مسمومیت
موضعی	پوسته داخلی میوه (جفت)	<i>Quercus brantii</i> Lindl. (Fagacea)	بلوط ایرانی	بلی	خونریزی پوستی		
موضعی	دانه	<i>Loranthus grewingkii</i> Boiss. & Buhse (Loranthaceae)	چشم بلبلی	چکم	مسمومیت		
جوشاندهٔ خوراکی	اندام هوایی	<i>Mentha longifolia</i> (L.) L. (Lamiaceae)	پونه	پیون			
جوشاندهٔ خوراکی	میوه	<i>Rhus coriaria</i> L. (Anacardiaceae)	سماق	سماق			
جوشاندهٔ خوراکی	اندام هوایی	<i>Artemisia sieberi</i> Besser (Compositae)	درمنه	دزمه			
جوشاندهٔ خوراکی	دانه	<i>Plantago lanceolata</i> L. (Plantaginaceae)	بارهنگ سریزه‌ای	بارهنگ	آسم و تنگی نفس	تنفسی	
بخور	گل	<i>Matricaria chamomilla</i> L. (Compositae)	بابونه دارویی	باوینه			
جوشاندهٔ خوراکی	صمغ	<i>Prangos asperula</i> Boiss. (Apiaceae)	جاوشیر ساورزی	جاشیر خرا			
جوشاندهٔ خوراکی	میوه	<i>Ziziphus jujuba</i> Mill. (Rhamnaceae)	عناب	عناب			
جوشاندهٔ خوراکی	اندام هوایی	<i>Urtica pilulifera</i> L. (Urticaceae)	گزنه تویی	گزگزوک			
خوراکی به صورت خام	دانه	<i>Salvia macrosiphon</i> Boiss. (Lamiaceae)	مرورشک	مرورشت			

ادامه جدول ۱. داروهای محلی مورد مصرف در ایل باوی به صورت مفرد

روش استفاده	بخش مورد استفاده	نام علمی (خانواده)	نام فارسی	نام محلی	کاربرد	دسته بیماری
دم کرده	ریشه	<i>Punica granatum</i> L. (Lythraceae)	انار وحشی	انار	سرماخوردگی بزرگسالان	تنفسی
جوشانده خوراکی	دانه	<i>Plantago lanceolata</i> L. (Plantaginaceae)	بارهنگ	بارهنگ		
بخور، غرغره	گل	<i>Matricaria chamomilla</i> L. (Compositae)	بابونه دارویی	باوینه		
خوراکی به صورت خام	صمغ	<i>Pistacia atlantica</i> Desf. (Anacardiaceae)	بنه	بن		
بخور	برگ	<i>Salix alba</i> L. (Salicaceae)	بید	بید		
جوشانده خوراکی	میوه	<i>Astragalus hamosus</i> L. (Leguminosae)	ناختک	پاختلو		
خوراکی به صورت خام	ریشه	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soó (Orchidaceae)	غده انگشتی	ثعلب		
غرغره	صمغ	<i>Prunus dulcis</i> (Mill.) D.A. Webb (Rosaceae)	بادام	زهی		
جوشانده خوراکی	میوه	<i>Cordia myxa</i> L. (Boraginaceae)	سپستان	سبه پسون		
جوشانده خوراکی	میوه	<i>Ziziphus jujuba</i> Mill. (Rhamnaceae)	عناّب	عناّب		
جوشانده خوراکی	گل	<i>Althaea aucheri</i> Boiss (Malvaceae)	گل ختمی	گل گاخیرو سغی		
جوشانده خوراکی	گل	<i>Alcea digitata</i> Alef. (Malvaceae)	گل ختمی	گل گاخیرو سرخ		
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Anchusa azurea</i> Mill. (Boraginaceae)	گاوزبان	گل گازون		
جوشانده خوراکی	صمغ	<i>Tragacantha fasciculifolia</i> (Boiss.) Kuntze (Leguminosae)	انزروت	گینجه (انزروت)		
جوشانده خوراکی	دانه	<i>Salvia macrosiphon</i> Boiss. (Lamiaceae)	مرورشک	مرورشت		
دم کرده	برگ	<i>Myrtus communis</i> L. (Myrtaceae)	مورد	مورد		
جوشانده خوراکی	دانه	<i>Plantago lanceolata</i> L. (Plantaginaceae)	بارهنگ سرنیزه‌ای	بارهنگ	سرماخوردگی کودکان	
بخور	دانه	<i>Plantago ovata</i> Forssk. (Plantaginaceae)	اسفرزه	دون اسپی		
موضعی	دانه	<i>Senna insularis</i> (Britton & Rose) H.S.Irwin & Ba (Leguminosae)	چشمیزه	چشمیزه	افزایش قدرت بینایی	چشم
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Achillea santolinoides</i> Lag. (Compositae)	بومادران	برنجاس	چربی خون	درون ریزی، بیماری‌های ناشی از سوء تغذیه و متابولیک
خوراکی به صورت خام	اندام هوایی	<i>Prangos asperula</i> Boiss. (Apiaceae)	جاوشیر ساورزی	جاشیر خرا		
دم کرده	پوست ساقه	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Nees. (Lauraceae)	دارچین	دارچین		
خوراکی به صورت خام	اندام هوایی	<i>Trigonella foenum-graecum</i> L. (Leguminosae)	شنبلیله	شم لیه		
جوشانده خوراکی	صمغ	<i>Tragacantha fasciculifolia</i> (Boiss.) Kuntze (Leguminosae)	انزروت	گینجه (انزروت)		
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Teucrium polium</i> L. (Lamiaceae)	کلپوره همدانی	هلپه		

ادامه جدول ۱. داروهای محلی مورد مصرف در ایل باوی به صورت مفرد

روش استفاده	بخش مورد استفاده	نام علمی (خانواده)	نام فارسی	نام محلی	کاربرد	دسته بیماری
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Artemisia sieberi</i> Besser (Compositae)	درمنه	دَرَمَه	قند خون	درون ریز، بیماری های ناشی از سوء تغذیه و متابولیک
خوراکی به صورت خام	اندام هوایی	<i>Trigonella foenum-graecum</i> L. (Leguminosae)	شنبلیله	شَم لَیَه		
جوشانده خوراکی	صمغ	<i>Tragacantha fasciculifolia</i> (Boiss.) Kuntze (Leguminosae)	انزروت	گینجه (اندروت)		
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Teucrium polium</i> L. (Lamiaceae)	کلپوره همدانی	هَلپَه	اعتیاد	
جوشانده خوراکی	دانه	<i>Bunium persicum</i> (Boiss.) B.Fedtsch. (Apiaceae)	زیره سیاه	زیره سه		
خوراکی به صورت خام	میوه	<i>Terminalia chebula</i> Retz. (Combretaceae)	هلبله زرد	هلبله زرد		
جوشانده خوراکی	دانه	<i>Bunium persicum</i> (Boiss.) B.Fedtsch. (Apiaceae)	زیره سیاه	زیره سه	تقویت قوای جنسی	
جوشانده خوراکی	گل	<i>Althaea aucheri</i> Boiss. (Malvaceae)	گل ختمی	گل گاخیرو سغی		
جوشانده خوراکی	ریزوم	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe (Zingiberaceae)	زنجبیل	زنجفیل		
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Nepeta menthoides</i> Boiss. & Buhse (Lamiaceae)	اسطوخودوس	سیخاوس	ضد افسردگی، آرام بخش	روانی رفتاری
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Cichorium intybus</i> L. (Compositae)	کاسنی	کاشنی		
خوراکی به صورت خام	گل	<i>Alcea digitata</i> Alef. (Malvaceae)	گل ختمی	گل گاخیرو سرخ		
جوشانده خوراکی	گل	<i>Althaea aucheri</i> Boiss. (Malvaceae)	گل ختمی	گل گاخیرو سغی		
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Anchusa azurea</i> Mill. (Boraginaceae)	گاوزبان	گل گازون		
خوراکی به صورت خام	اندام هوایی	<i>Fritillaria imperialis</i> L. (Liliaceae)	لاله واژگون	گل نگین		
دم کرده	پوست میوه	<i>Citrus × aurantium</i> L. (Rutaceae)	نارنج	نارنج		
خوراکی به صورت خام	میوه	<i>Terminalia chebula</i> Retz. (Combretaceae)	هلبله زرد	هلبله زرد		
موضعی بر پیشانی	گل	<i>Matricaria chamomilla</i> L. (Compositae)	بابونه دارویی	باوینه		
موضعی بر پیشانی	اندام هوایی	<i>Artemisia sieberi</i> Besser (Compositae)	درمنه	دَرَمَه	سردرد غیر میگرنی	
خوراکی به صورت خام	ریشه	<i>Rubia tinctorum</i> L. (Rubiaceae)	روناس	روناس		
موضعی بر پیشانی	ریزوم	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe (Zingiberaceae)	زنجبیل	زنجفیل		
دود	اندام هوایی	<i>Teucrium polium</i> L. (Lamiaceae)	کلپوره	هلپه	عصبی	
بخور	گل	<i>Matricaria chamomilla</i> L. (Compositae)	بابونه دارویی	باوینه		
موضعی بر پیشانی	اندام هوایی	<i>Achillea santolinoides</i> Lag. (Compositae)	بومادران	برنجاس		
موضعی بر پیشانی	برگ	<i>Salix alba</i> L. (Salicaceae)	بید	بید	میگرن	
موضعی بر پیشانی	برگ	<i>Lawsonia inermis</i> L. (Lythraceae)	حنای	حنای		
دود	اندام هوایی	<i>Teucrium polium</i> L. (Lamiaceae)	کلپوره همدانی	هَلپَه		

ادامه جدول ۱. داروهای محلی مورد مصرف در ایل باوی به صورت مفرد

دسته بیماری	کاربرد	نام محلی	نام فارسی	نام علمی (خانواده)	بخش مورد استفاده	روش استفاده	
عفونت و انگل	حصبه	خاکشیر	خاکشیر	<i>Descurainia sophia</i> (L.) Webb ex Prantl (Brassicaceae)	دانه	خوراکی به صورت خام	
	زخم عفونی پوستی	چگم	چشم بلبلی	<i>Loranthus grewingkii</i> Boiss. & Buhse (Loranthaceae)	دانه	موضعی	
	سرخک	تباشیر	تباشیر	<i>Saccharum spontaneum</i> L. (Poaceae)	صمغ	جوشانده خوراکی	
		خاکشیر	خاکشیر	<i>Descurainia sophia</i> (L.) Webb ex Prantl (Brassicaceae)	دانه	خوراکی به صورت خام	
	سل	خاکشیر	خاکشیر	<i>Descurainia sophia</i> (L.) Webb ex Prantl (Brassicaceae)	دانه	خوراکی به صورت خام	
	عفونت چشم، گوش و بینی	دینشت	اسفند	<i>Peganum harmala</i> L. (Nitrariaceae)	دانه	دود	
	کرم روده (آسکاریس؛ کرمک)	هلپه	کلپوره همدانی	<i>Teucrium polium</i> L. (Lamiaceae)	اندام هوایی	جوشانده خوراکی	
عوامل خارجی مرگومیر و بیماری	جلوگیری از بارداری	چشمیزه	چشمیزه	<i>Senna insularis</i> (Britton & Rose) H.S.Irwin & Ba (Leguminosae)	دانه	خوراکی به صورت خام	
	زنبور گزیدگی	پیاز	پیاز	<i>Allium cepa</i> L. (Amaryllidaceae)	پیاز	موضعی	
	ضد عفونی زخم	بلی	بلوط ایرانی	<i>Quercus brantii</i> Lindl. (Fagacea)	پوسته داخلی میوه (جفت)	موضعی	
	مشکلات بینایی (جاذب مواد خارجی)	دُون اِسپی	اسفرزه	<i>Plantago ovata</i> Forssk. (Plantaginaceae)	دانه	موضعی	
	قلب و عروق	فشارخون	اُوریشم	اُوریشم شیرازی	<i>Zataria multiflora</i> Boiss. (Lamiaceae)	برگ	جوشانده خوراکی
درد گوش		اُوریشم کَرُو	اُوریشم دناپی	<i>Thymus daenensis</i> Celak. (Lamiaceae)	برگ	جوشانده خوراکی	
		برنجاس	راجوئه	راز یانه	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiaceae)	دانه	خوراکی به صورت خام
گوارشی	درد گوش	برنجاس	بومادران	<i>Achillea santolinoides</i> Lag. (Compositae)	اندام هوایی	بخور گوش	
	استفراغ	جاشیر خرا	جاوشیر ساورزی	<i>Prangos asperula</i> Boiss. (Apiaceae)	صمغ	موضعی	
		دوای بُو	هل	هل	<i>Elettaria cardamomum</i> Marton. (Zingiberaceae)	میوه	جوشانده خوراکی
	اسهال اطفال	بهمن پیچ	بهمن پیچ	<i>Helicteres isora</i> L. (Malvaceae)	میوه	خیسانده	
		میخک	میخک	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L.M.Perry (Myrtaceae)	گل	جوشانده خوراکی	
	اسهال بزرگسالان	انار	انار وحشی	<i>Punica granatum</i> L. (Lythraceae)	برگ	خوراکی به صورت خام	
		اسهال بزرگسالان	بلی	بلوط ایرانی	<i>Quercus brantii</i> Lindl. (Fagacea)	میوه	خوراکی به صورت خام
			دَوی بُو	هل	<i>Elettaria cardamomum</i> (L.) Maton (Zingiberaceae)	میوه	جوشانده خوراکی
		اسهال بزرگسالان	دَرَمَه	درمنه	<i>Artemisia sieberi</i> Besser (Compositae)	اندام هوایی	خوراکی به صورت خام
خارشتر			خارشتر	<i>Alhagi maurorum</i> Medik. (Leguminosae)	اندام هوایی	جوشانده خوراکی	

ادامه جدول ۱. داروهای محلی مورد مصرف در ایل باوی به صورت مفرد

روش استفاده	بخش مورد استفاده	نام علمی (خانواده)	نام فارسی	نام محلی	کاربرد	دسته بیماری
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Achillea santolinoides</i> Lag. (Compositae)	بومادران	برنجاس	اسهال بزرگسالان	گوارشی
خوراکی به صورت خام	ریشه	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soó (Orchidaceae)	غده انگشتی	ثعلب		
جوشانده خوراکی	صمغ	<i>Tragacantha fasciculifolia</i> (Boiss.) Kuntze (Leguminosae)	انزروت	گینجه (انزروت)		
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Teucrium polium</i> L. (Lamiaceae)	کلپوره	هلپه		
خوراکی به صورت خام	صمغ	<i>Ferula assa-foetida</i> L. (Apiaceae)	آتقوزه	گنه‌بو (گندبو)		
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Anchusa azurea</i> Mill. (Boraginaceae)	گاوزبان	گل گازوون		
غرغره	پوست داخلی میوه (جفت)	<i>Quercus brantii</i> Lindl. (Fagacea)	بلوط ایرانی	بلی	آفت	
موضعی	ریشه	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soó (Orchidaceae)	غده انگشتی	ثعلب		
غرغره	صمغ	<i>Prangos asperula</i> Boiss. (Apiaceae)	جاوشیر ساورزی	جاشیر خرا		
غرغره	صمغ	<i>Prunus dulcis</i> (Mill.) D.A. Webb (Rosaceae)	بادام	زهی		
موضعی	میوه	<i>Rhus coriaria</i> L. (Anacardiaceae)	سماق	سماق		
موضعی	صمغ	<i>Tragacantha fasciculifolia</i> (Boiss.) Kuntze (Leguminosae)	انزروت	گینجه (انزروت)		
غرغره	گل	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L.M.Perry (Myrtaceae)	میخک	میخک	انسداد روده کودکان	
جوشانده خوراکی	اندام هوایی	<i>Urtica pilulifera</i> L. (Urticaceae)	گزنه تویی	گرگزوک		
خوراکی به صورت خام	اندام هوایی	<i>Achillea santolinoides</i> Lag. (Compositae)	بومادران	برنجاس	ترش کردن (ریفلاکس)	
جوشانده خوراکی	ریشه	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L. (Leguminosae)	شیرین بیان	بله		
دم کرده	ریزوم	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe (Zingiberaceae)	زنجبیل	زنجفیل		
دم کرده	پوست ساقه	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Nees. (Lauraceae)	دارچین	دارچین		
خوراکی به صورت خام	اندام هوایی	<i>Artemisia sieberi</i> Besser (Compositae)	درمنه	دزومه	زخم معده	
خوراکی به صورت خام، خیسانده	ریشه	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L. (Leguminosae)	شیرین بیان	بله		
خوراکی به صورت خام	پوست داخلی میوه (جفت)	<i>Quercus brantii</i> Lindl. (Fagacea)	بلوط ایرانی	بلی		
خوراکی به صورت خام	میوه	<i>Helicteres isora</i> L. (Malvaceae)	بهمن پیچ	بهمن پیچ		
جوشانده خوراکی	دانه	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiaceae)	رازیانه	راچونه		
خوراکی به صورت خام	گل	<i>Fritillaria imperialis</i> L. (Liliaceae)	لاله واژگون	گل نگین		
خوراکی به صورت خام	دانه	<i>Pyrus glabra</i> Boiss. (Rosaceae)	آنچوچک	هلمورد (جرمو)		
خوراکی به صورت خام	میوه	<i>Terminalia chebula</i> Retz. (Combretaceae)	هلبله زرد	هلبله زرد		

ادامه جدول ۱. داروهای محلی مورد مصرف در ایل باوی به صورت مفرد

دسته بیماری	کاربرد	نام محلی	نام فارسی	نام علمی (خانواده)	بخش مورد استفاده	روش استفاده	
گوارشی	شکم درد	سبه پسون	سپستان	<i>Cordia myxa</i> L. (Boraginaceae)	میوه	جوشانده خوراکی	
	کبد چرب	کاشنی	کاسنی	<i>Cichorium intybus</i> L. (Compositae)	اندام هوایی	جوشانده خوراکی	
	نفخ	اوریشم	اوریشن شیرازی		<i>Zataria multiflora</i> Boiss. (Lamiaceae)	اندام هوایی	جوشانده خوراکی
		اوریشم کزو	اوریشن دناپی		<i>Thymus daenensis</i> Celak. (Lamiaceae)	اندام هوایی	جوشانده خوراکی
		بهمن پیچ	بهمن پیچ		<i>Helicteres isora</i> L. (Malvaceae)	میوه	جوشانده خوراکی
		پیون	پونه		<i>Mentha longifolia</i> (L.) L. (Lamiaceae)	اندام هوایی	جوشانده خوراکی
		راجونه	رازانه		<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiaceae)	دانه	خوراکی به صورت خام
		زیره سبه	زیره سیاه		<i>Bunium persicum</i> (Boiss.) B.Fedtsch. (Apiaceae)	دانه	جوشانده خوراکی
		کندر	کند		<i>Boswellia sacra</i> Flueck. (Burceraceae)	صمغ	خوراکی به صورت خام
		گرگزوک	گزنه تویی		<i>Urtica pilulifera</i> L. (Urticaceae)	اندام هوایی	جوشانده خوراکی
		گنه‌بو (گندبو)	آنقوزه		<i>Ferula assa-foetida</i> L. (Apiaceae)	صمغ	خوراکی به صورت خام
		یبوست	بارهنگ	بارهنگ سرنیزه‌ای		<i>Plantago lanceolata</i> L. (Plantaginaceae)	دانه
سبه پسون	سپستان			<i>Cordia myxa</i> L. (Boraginaceae)	میوه	جوشانده خوراکی	
گل بو	گل محمدی			<i>Rosa × damascena</i> Herrm. (Rosaceae)	گل	جوشانده خوراکی	
هلبله زرد	هلبله زرد			<i>Terminalia chebula</i> Retz. (Combretaceae)	میوه	خوراکی به صورت خام	
متفرقه	بارهنگ		بارهنگ سرنیزه‌ای		<i>Plantago lanceolata</i> L. (Plantaginaceae)	دانه	جوشانده خوراکی
	تب و لرز	راجونه	رازانه	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiaceae)	دانه	خوراکی به صورت خام	
	تقویت حافظه	کندر	کندر	<i>Boswellia sacra</i> Flueck. (Burceraceae)	صمغ	خوراکی به صورت خام	
	خونریزی بینی	برنجاس	بومادران	<i>Achillea santolinoides</i> Lag. (Compositae)	اندام هوایی	موضعی	
	برقان	ترنجبین	ترنجبین		<i>Alhagi maurorum</i> Medik. (Leguminosae)	صمغ	جوشانده خوراکی
		شاه‌تره	شاه‌تره		<i>Fumaria parviflora</i> Lam. (Papaveraceae)	اندام هوایی	حمام در وان، جوشانده خوراکی
		گل گاخیرو سقی	گل ختمی		<i>Althaea aucheri</i> Boiss. (Malvaceae)	گل	جوشانده خوراکی
		گل گاخیرو سرخ	گل ختمی		<i>Alcea digitata</i> Alef. (Malvaceae)	گل	جوشانده خوراکی
		نارنج	نارنج		<i>Citrus × aurantium</i> L. (Rutaceae)	پوست میوه	دم کرده

باشد. هرچه این عدد بالاتر باشد نشان‌دهنده هم‌نظری بیشتر بومیان در مورد تأثیر یک جنس یا خانواده گیاهی در درمان یک دسته خاص از بیماری‌هاست (۱۵).

در نهایت نیز براساس نتایج حاصل از این مطالعه و دیگر مطالعات موجود درباره موضوع حقوق مالکیت معنوی در طب عامیانه، پیشنهادهایی به منظور ایجاد شرایط بهینه بهره‌مندی از این دانش در خدمت مردم و صاحبان این دانش، مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌ها:

پس از انجام مصاحبه با بومیان اطلاعات به دست آمده از مفردات دارویی در یک جدول دسته‌بندی شد.

با توجه به جمع‌آوری اطلاعات داروشناسی بومی ایل باوی و دسته‌بندی آن‌ها، مهم‌ترین ارزشیابی‌های آماری بیماری‌ها و گیاهان دارویی مورداستفاده به شرح زیر است:

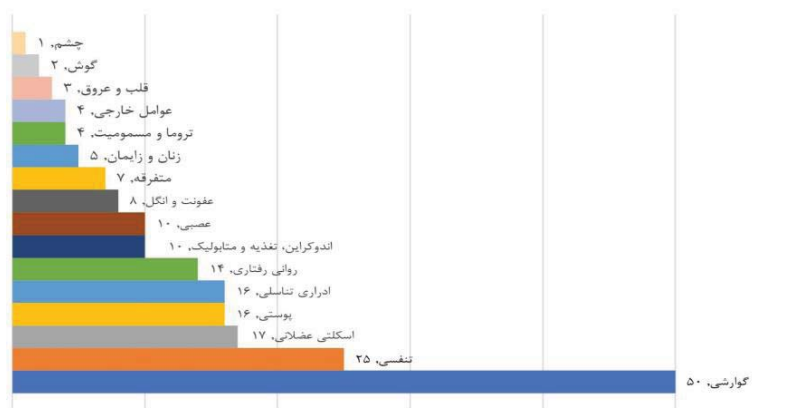
آن‌گونه که در شکل شماره ۲ مشاهده می‌شود مهم‌ترین نوع بیماری‌های موردتوجه و مورددرمان در ایل باوی به ترتیب شامل بیماری‌های گوارشی (n=۵۰) و تنفسی (n=۲۵) است به‌گونه‌ای که ۳۶/۹۴ درصد از تجویز مفردات در ایل باوی در این دو سیستم مؤثر بوده‌اند.

نتایج حاصل از مصاحبه پس از مکتوب‌شدن و جمع‌بندی اطلاعات براساس دسته بیماری و نام بیماری دسته‌بندی شد. هریک از مفردات دارویی موردبررسی در این پژوهش براساس دسته‌بندی مربوطه در بخش مرتبط قرار گرفتند. این دسته‌بندی بر مبنای تقسیم‌بندی آماری بیماری‌ها و مشکلات مرتبط با سلامت (ویراست دهم) انجام شد (۱۴).

همچنین نمونه گیاهان مربوطه نیز جمع‌آوری و پس از شناسایی با استفاده از فلورا ایرانیکا در مجموعه هرباریوم دانشکده داروسازی دانشگاه علوم پزشکی شیراز ثبت شد. اطلاعات مربوط به این گیاهان شامل گونه و خانواده با استفاده از شاخص اجماع مطلعین (Informant consensus factor) موردبررسی قرار گرفتند و میزان مشابهت گونه‌ها و خانواده‌های پیشنهادی این ایل تعیین شد. این شاخص از طریق فرمول زیر محاسبه می‌شود.

$$ICF = \frac{N_{ur} - N_t}{(N_{ur} - 1)}$$

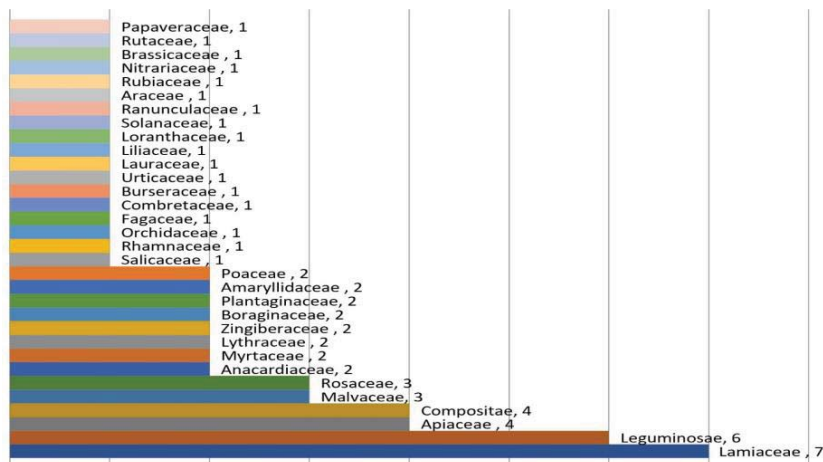
در این فرمول N_{ur} تعداد توصیه‌های درمانی مربوط به یک دسته بیماری خاص و N_t مربوط به تعداد گونه‌ها یا خانواده‌های مورداستفاده در درمان یک دسته خاص بیماری است. شاخص اجماع مطلعین می‌تواند عددی بین ۰ تا ۱ داشته

شکل ۲. فراوانی داروهای مفرد ایل باوی

دارویی، نعنا (Lamiaceae) بوده است.

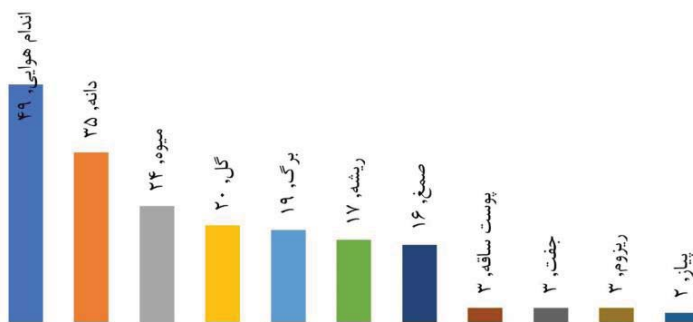
نتایج بررسی خانواده گیاهان دارویی مفرد مورداستفاده در ایل باوی در شکل ۳ نشان می‌دهد که پرکاربردترین خانواده گیاهان

شکل ۳. فراوانی خانواده‌های گیاهی مفردات مورد استفاده در ایل باوی

کم‌کاربردترین اندام‌های گیاهی در مفردات ایل باوی نیز شامل پیاز (n=۲) و ساقه (n=۲) است.

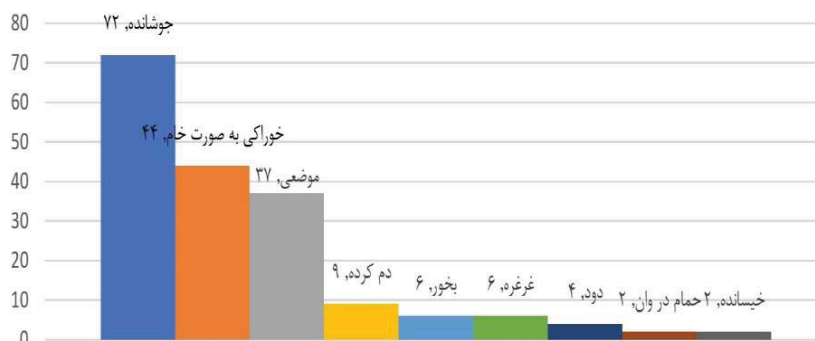
پرکاربردترین اندام‌های مورد استفاده در گیاهان دارویی مفردۀ داروشناسی بومی ایل باوی براساس شکل ۴ به ترتیب شامل اندام هوایی (n=۴۹)، دانه (n=۳۵) و میوه (n=۲۴) است.

شکل ۴. فراوانی اندام‌های مفردۀ مورد استفاده در داروشناسی بومی ایل باوی

دو گزارش کاربرد در داروشناسی بومی این ایل دارند. (n=۴۴) بوده است. مصرف دارو به صورت خیسانده نیز فقط

مهم‌ترین شکل دارویی مفردات در داروشناسی بومی ایل باوی براساس شکل ۵ جوشانده (n=۷۲) بوده است. در مرتبۀ بعدی پرمصرف‌ترین شکل دارویی ایل باوی خوراکی خام

شکل ۵. فراوانی روش تجویز گیاهان دارویی مفردۀ در داروشناسی بومی ایل باوی

خانواده‌های گیاهی در دسته بیماری‌های بارداری و زایمان با مقدار ۰/۷۵ بوده است.

ارزیابی شاخص اجماع مطلعین نیز براساس جدول ۲ نشان داد بیشترین اجماع در گونه‌های گیاهی مورد استفاده مربوط به بیماری‌های پوستی با مقدار ۰/۳۵ و بیشترین اجماع در

جدول ۲. شاخص اجماع مطلعین در هر یک از دسته‌های بیماری

شاخص اجماع مطلعین خانواده	شاخص اجماع مطلعین گونه	مجموع گزارش‌های کاربرد (N _{ur})	مجموع خانواده‌های مورد استفاده در دسته بیماری (N _t)	مجموع گونه‌های مورد استفاده در دسته بیماری (N _t)	دسته بیماری
۰/۲۰	۰/۲۰	۶	۵	۵	عفونت و انگل
۰/۵۵	۰/۳۳	۱۰	۵	۵	اندوکراین، تغذیه و متابولیک
۰/۲۰	۰/۱۰	۱۱	۹	۱۰	روانی رفتاری
۰/۴۴	۰/۲۲	۱۰	۶	۸	عصبی
-	-	۱	-	-	چشم
۰	۰	۲	۲	۲	گوش
۰/۵	۰	۳	۲	۳	قلب و عروق
۰/۴۱	۰/۲۵	۲۵	۱۵	۱۹	تنفسی
۰/۶۳	۰/۳۴	۵۰	۱۹	۳۳	گوارشی
۰/۴۸	۰/۳۵	۳۲	۱۷	۲۱	پوستی
۰/۵۲	۰/۲۳	۱۸	۹	۱۴	اداری تناسلی
۰/۷۵	۰/۲۵	۵	۲	۴	بارداری و زایمان
۰/۲۰	۰/۲۰	۶	۵	۵	تروما و مسمومیت
۰	۰	۴	۴	۴	عوامل خارجی مرگ‌ومیر و بیماری
۰/۲۰	۰/۱۰	۱۱	۹	۱۰	متفرقه
۰/۸۳	۰/۶۸	۱۹۴	۳۲	۶۱	کل

مورد استفاده این ایل به صورت مفرد نیز مورد شناسایی قرار گرفتند. نتایج مطالعه حاضر می‌تواند منبع خوبی برای پژوهش‌های داروشناسی آتی باشد و در زمینه تحقیق و توسعه داروهای جدید استفاده شود.

در حال حاضر براساس آمار سازمان جهانی بهداشت مهم‌ترین و شایع‌ترین بیماری بشر، اسهال است و سالانه بیش از ۴۶۲۰۰۰۰۰۰۰ نفر را درگیر می‌کند که این موضوع ضرورت توجه بیشتر به بیماری‌های گوارشی را نشان می‌دهد (۱۷). یکی دیگر از دلایل مورد توجه بودن این دسته از بیماری‌ها این است

بحث و نتیجه‌گیری:

مطالعات داروشناسی بومی از سال‌ها پیش یکی از موضوعات مهم تحقیقات در علوم دارویی بوده است. تا کنون نیز برخی مطالعات محدود در مورد طب عامیانه استان کهگیلویه و بویراحمد (۱۶) و ایل باوی (۱) صورت گرفته است. بر همین اساس مطالعه حاضر بر داروشناسی بومی یک ایل اصیل ایرانی در منطقه باشت و گچساران انجام شد و در آن توصیه‌های طبی خبرگان محلی برای پیشگیری، کنترل و درمان بیماری‌ها در ایل باوی بررسی شدند. همچنین گیاهان

که دومین عامل مرگومیر در کودکان زیر ۵ سال هستند (۱۴). هم‌راستا با این یافته‌ها با توجه به نتایج نمودار شماره ۱ در ایل باوی نیز عمده درمان‌های پیشنهادی این ایل برای درمان بیماری گوارشی هستند که شیوع این بیماری‌ها را نشان می‌دهد. علاوه بر اهمیت نوع بیماری می‌توان بیان داشت از آنجایی که عموماً مصرف گیاهان در جوامع بومی به صورت خوراکی بیشتر بوده است افراد بومی با تجربه خود از کاربردهای گوارشی این گیاهان آگاهی بیشتری کسب کرده‌اند و به همین دلیل از آن‌ها بیشتر استفاده می‌کنند. همچنین برخی مطالعات نیز نشان داده‌اند توصیه‌های مربوط به طب‌های بومی و سنتی می‌تواند باعث بهبود عملکرد دستگاه گوارش و کاهش بیماری‌های مربوطه شوند که نشان‌دهنده توجه و مهارت طب‌های سنتی و اقوام بومی در درمان بیماری‌های گوارشی است (۱۸). مطالعات دیگر داروشناسی بومی نیز عمدتاً بیماری‌های گوارشی را مهم‌ترین دسته بیماری‌های موردتوجه گروه‌های بومی معرفی کرده‌اند (۱۹، ۲۰). به شکل مشابهی در مطالعات قبلی نیز یبوست، نفخ و اسهال مهم‌ترین بیماری‌های مورددرمان بوده‌اند که همگی جزو بیماری‌های گوارشی هستند (۲۱-۲۳).

مطالعه الفاطمی و یومیر و همکاران نیز بیماری‌های گوارشی و پوستی را مهم‌ترین دسته بیماری‌های موردتوجه اقوام بومی اعلام کرده‌اند (۲۴، ۲۵).

در مطالعه‌ای که مصدق و همکاران در استان کهگیلویه و بویراحمد انجام دادند نیز بیماری‌های گوارشی بیش از سایر بیماری‌ها موردتوجه بوده‌اند و ۱۷ درصد گونه‌های گیاهی مورداستفاده در این استان را برای درمان بیماری‌های گوارشی استفاده کرده‌اند (۱۶).

همچنین کم‌ترین تجویزهای خبرگان ایل باوی به ترتیب به بیماری‌های قلبی، گوش و چشم اختصاص داشته است. به نظر می‌رسد مردم این ایل به تدریج حساسیت برخی اندام‌های بدن را به بیماری‌های مختلف مثل بیماری‌های عفونی درک کرده و به همین دلیل از گیاهان دارویی برای درمان بیماری‌های چشمی، قلبی و گوش استفاده کمتری داشته‌اند.

بررسی اشکال دارویی مورداستفاده نشان می‌دهد براساس شکل ۵ جوشانده پرکاربردترین و محبوب‌ترین شکل دارویی مورداستفاده خبرگان این ایل است. یکی از دلایل محبوبیت شکل دارویی جوشانده در ایل باوی، تبدیل دارو به فرم نوشیدنی است که پذیرش بهتری برای بیمار نسبت به دیگر شکل‌های دارویی دارد. همچنین باور به اینکه در این روش به علت استخراج مؤثر مواد دارویی از گیاهان، بازدهی درمان افزایش می‌یابد احتمالاً در اقبال حکیمان بومی در این شکل دارویی مؤثر است (۲۶، ۲۷). همچنین برخی محققان مدعی شده‌اند علت محبوبیت این شکل دارویی در اقوام بومی این است که حرارت سرعت واکنش‌های شیمیایی و تولید برخی مواد مؤثره دارویی را افزایش می‌دهد (۲۸). حمام در وان به استفاده از گیاهان دارویی در حجم زیاد نیاز دارد. همچنین روش خیساندن زمان‌بر و کم‌بازده است و به همین دلیل احتمالاً کمتر موردتوجه اقوام بومی قرار می‌گیرد. در عموم مطالعات پیشین نیز دم‌کرده و جوشانده پرمصرف‌ترین اشکال دارویی در داروشناسی بومی بوده‌اند (۲۹-۳۱).

گیاهان مورداستفاده در داروشناسی بومی این ایل عمدتاً گیاهان بومی این مناطق هستند، اما در برخی موارد نیز گیاهان از مناطق دیگری جهت مصرف به این منطقه آورده شده‌اند و به تدریج مردم با کاربردهای آن آشنا شده و آن کاربردها را پذیرفته‌اند. در عمده مطالعات داروشناسی بومی قبلی ادعا شده است که گیاهان مورداستفاده اقوام بومی غالباً در همان محل رویش دارند (۳۱). براساس مطالعات قبلی نشان داده شده است که در اقوام عشایری عموماً به علت سبک زندگی خاص و جابه‌جایی‌های پی‌درپی، مصرف گیاهان خودرو از گیاهان کاشتنی بسیار بیشتر است که این موضوع با نتایج این مطالعه نیز هم‌راستا است. همچنین این موضوع نشان‌دهنده ارتباط نزدیک و صمیمانه مردم بومی و طبیعت است (۱، ۲۵، ۳۳).

آنالیز نتایج بررسی گیاهان مورداستفاده در داروشناسی بومی این ایل نشان می‌دهد عمده دسته‌های گیاهان دارویی مورداستفاده در درمان‌های رایج این ایل از گیاهان معطر هستند. به نظر می‌رسد یکی از دلایل مصرف گسترده این گیاهان

مردم به پزشک و ماما در گذشته باعث شده است تا خبرگان محلی بتوانند از تمامی پتانسیل‌های موجود در طبیعت استفاده کنند و از روش‌های گیاه‌درمانی برای بیماران خویش بهره ببرند. آزمون‌ها و خطاهای فراوان در درمان بیماری‌ها توسط خبرگان سنتی، منجر به آن شده است که امروزه رژیم‌های درمانی قابل‌اعتمادی برای بیماران در دسترس باشد. از جمله شاخص‌های موردبررسی این ایل، شاخص ضریب اجماع مطلعین بود. همان‌طور که گفته شد بیشترین اجماع در گونه‌های گیاهی مورد استفاده مربوط به بیماری‌های پوستی با مقدار ۰/۳۵ و بیشترین اجماع در خانواده‌های گیاهی در دسته بیماری‌ها و مشکلات مرتبط با بارداری و زایمان با مقدار ۰/۷۵ بود. با توجه به این که شاخص ضریب اجماع مطلعین در طول زمان با تغییر الگوی مصرف گیاهان تغییر می‌کند پس این شاخص می‌تواند به‌خوبی گیاهان رایج در هر دوره زمانی را نشان دهد. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر شیوع مصرف گیاهان دارویی میزان اثربخشی آن داروهاست. پس میزان مقادیر زیاد شاخص می‌تواند نشانگر اثربخشی بالقوه بیشتر گیاهان موردتوصیه در آن دسته بیماری باشد (۴۲). در تحلیل این آمار توجه به یک نکته مغفول مانده است آن هم این که شاخص‌های ضریب اجماع مطلعین پایین‌تر لزوماً به معنای اثربخشی پایین آن دسته نیست و می‌تواند بیانگر فراموشی داده‌های داروشناسی بومی در آن قوم یا ایل خاص باشد. البته همان‌گونه که قبل‌تر نیز توسط مطالعات مختلف نشان داده شده (۲۹، ۴۳) در مناطق موردسکونت ایل باوی نیز این کاهش دانش داروشناسی بومی رخ داده و به تدریج دانش مردم بومی نسل‌های قبل کمتر شده است به‌گونه‌ای که امروزه نسبت به برخی گیاهان و کاربردهایی که در افراد قدیمی مورد استفاده بوده‌اند آگاهی ندارد.

علی‌رغم گستردگی دانش‌های بومی در ایل و سایر اقوام و ایلات بومی ایران که در این مطالعه نشان داده شد یکی از چالش‌های اساسی دانش داروشناسی بومی حفظ منافع این دانش‌ها به‌منظور بهره‌مندی مردم بومی است. به‌نظر می‌رسد این عدم بهره‌مندی مردم بومی از منافع اقتصادی و علمی دانش‌های بومی نیز در فراموشی و کاهش رغبت بومیان به حفظ و انتقال

این است که میزان پذیرش این گیاهان دارویی در میان بیماران بیشتر است. نتایج مشابهی در مطالعات دیگری که در مناطق مختلف دنیا صورت گرفته است هم دیده شده است. در مطالعه‌ای که در منطقه رخ استان چهارمحال بختیاری انجام شده است نیز همانند این مطالعه پرکاربردترین خانواده‌های مورد استفاده Compositae و Lamiaceae بوده‌اند (۲۲). از دیگر مطالعاتی که در مناطق عشایرنشین ایران صورت گرفته نتایج مشابهی گزارش شده است (۲۳، ۳۴). در مطالعات خارج از ایران نیز عمده‌تاً گیاهان پر کاربرد را از Lamiaceae (۱۹)، Compositae (۳۵) و Apocynaceae (۲۵) گزارش کرده‌اند. در مطالعه مصدق و همکاران نیز خانواده Asteraceae پرمصرف‌ترین خانواده در استان کهگیلویه و بویراحمد گزارش شده است (۱۶). از دلایل کاربرد زیاد برخی خانواده‌ها در این ایل می‌توان به شرایط آب و هوایی مناسب مناطق تحت‌سکونت ایل برای این گیاهان، طعم و بوی قابل‌پذیرش این گیاهان و وجود مواد مؤثره مفید در آن‌ها اشاره کرد.

همانند نتایج بسیاری از مطالعات دانش بومی دارویی، این مطالعه نیز اندام‌های هوایی را پرکاربردترین اندام مورد استفاده دانسته‌اند (۱۶، ۲۱، ۳۶، ۳۷). این موضوع نشان‌دهنده این مطلب است که مردم محلی در ایل باوی عموماً اندام‌های در دسترس و سهل‌الوصول گیاهان را به‌عنوان دارو مورد استفاده قرار می‌دهند (۲۰). همچنین به‌نظر می‌رسد مردم تلاش می‌کنند از اندام‌هایی استفاده کنند که حیات گیاه را تحت‌تأثیر قرار نمی‌دهد و به این شکل مانع از تخریب منابع طبیعی می‌شوند (۱، ۳۸). علاوه بر این از آنجایی که برگ گیاهان نقش اصلی را در فتوسنتز دارد بسیاری از مواد در برگ تجمع می‌یابد و باعث توجه بیشتر به این اندام می‌شود (۳۹، ۴۰). یکی از این دلایل کاربرد کم اندام‌هایی مثل ریشه و ساقه را می‌توان دسترسی یا مصرف دشوار این دسته از مواد دانست (۴۱).

گفت‌وگو با خبرگان محلی و اطلاعات حاصل از این گفت‌وگو در قالب جداول و اشکال نشان داد که دانش داروشناسی بومی مردم این ایل نسبت به درمان و سلامت، بسیار گسترده و متنوع است. محرومیت منطقه و عدم دسترسی

حفاظت از دانش‌های بومی باید مجموعه‌ای تعهدات قانونی برای سازمان‌های آن کشور لحاظ شود و صرفاً به ارائه توصیه‌های کتبی و شفاهی محدود نشود (۴۷).

در پایان با توجه به حجم وسیع داده‌هایی از این دست پیشنهاد می‌شود از یک سو پژوهشگران حوزه داروشناسی بومی با انجام مطالعات مشابه در مناطق مختلف به مقایسه نتایج حاصل پردازند و از سوی دیگر فرهیختگان علاقه‌مند به ارزیابی اثربخشی فرآورده‌های طبیعی، به بررسی تأثیر فرآورده‌های موردگفت‌وگو در درمان بیماری‌ها پردازند و با حفظ اصول اخلاقی و اصول مالکیت معنوی، خود و صاحبان اصلی این دانش را از مزایای آن منتفع کنند.

تشکر و قدردانی:

پژوهشگران این تحقیق از مردم فرهیخته ایل باوی که بی‌شک بدون مشارکتشان انجام این پژوهش ممکن نبود و دانشگاه علوم پزشکی شیراز به دلیل حمایت مالی از این مطالعه، صمیمانه تشکر می‌کنند. این مطالعه براساس بخشی از پایان‌نامه دکترای عمومی داروسازی ح.ع نوشته شده است.

دانش بومی خود بی‌تأثیر نبوده است. از جمله اسنادی که به منظور حفاظت و صیانت از این دانش مورد توجه قرار گرفته است پروتکل حفاظت از تنوع زیستی ناگویا است (۴۴). همچنین در سال ۲۰۰۷ سازمان ملل متحد در اطلاعیه‌ای کشورها را به حمایت از دانش‌های بومی و به رسمیت شناختن حقوق بومیان فراخواند به گونه‌ای که افراد جامعه بتوانند در خصوص شرایط و ضوابط و نظارت‌ها در تصمیم‌گیری مشارکت کنند (۴۵). در حمایت از دانش بومی باید مالکیت جمعی آن، وابستگی دانش به هویت اجتماعی و میراث فرهنگی صاحبان آن، ماهیت بین‌نسلی و نگهداری و انتقال شفاهی آن مورد توجه باشد (۴۶)؛ اما آنچه در حال حاضر در قالب اسناد و قوانین حمایت از دانش بومی وجود دارد توجه کافی به این موضوع نداشته‌اند و همین موضوع باعث کارآمدی ناچیز آن‌ها در حفاظت از دانش بومی شده است. همچنین علی‌رغم وجود این اسناد همچنان در بسیاری از کشورها از جمله ایران قانون مشخص و جدی جهت مقابله با مصادره دانش‌های بومی به نام اشخاص و شرکت‌ها وجود ندارد. به منظور تضمین مؤثر واقع شدن قانون‌های جهانی و ملی

References:

1. Amiri-Ardekani E, Askari H, Mohagheghzadeh A. Memorial functional foods: A new concept from Bavi tribe. *Journal of Ethnic Foods*. 2020;7(9):1-10.
2. Emami A, Shams Ardekani MR, Mehrgan E. Illustrated dictionary of medicinal plants: Publication Research Center of Traditional Medicine and Medica Material Shahid Beheshti university Press; 2010. [In Persian].
3. Ghannadi AR, Zolfaghari B, Shamashian SH. Necessity, importance, and applications of traditional medicine knowledge in different nations. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2011 Sep 10;2(2):161-76.
4. Dhama N. Trends in Pharmacognosy: A modern science of natural medicines. *Journal of Herbal Medicine*. 2013 Dec 1;3(4):123-31.
5. Djordjevic SM. From medicinal plant raw material to herbal remedies. *Aromatic and Medicinal Plants: Back to Nature*. 2017 Mar 15:269-88.
6. Chattopadhyay D. *Ethnomedicine: A source of complementary therapeutics*. Research Signpost, Beliaghata, Kolkata. 2010.
7. Iriti M, Vitalini S, Fico G, Faoro F. Neuroprotective herbs and foods from different traditional medicines and diets. *Molecules*. 2010 May;15(5):3517-55.
8. Kong JM, Goh NK, Chia LS, Chia TF. Recent advances in traditional plant drugs and orchids. *Acta Pharmacologica Sinica*. 2003 Jan 1;24(1):7-21.
9. Ndhlovu PT, Omotayo AO, Aremu AO, Otang-Mbeng W. Herbal-based cosmeceuticals and economic sustainability among women in south African rural communities. *Economies*. 2020 Sep;8(3):51.
10. McGonigle IV. Patenting nature or protecting culture? *Ethnopharmacology and indigenous intellectual property rights*. *Journal of Law and the Biosciences*. 2016 Apr 1;3(1):217-26.
11. Werner P. The ecology of urban areas and their functions for species diversity. *Landscape and Ecological Engineering*. 2011 Jul 1;7(2):231-40.
12. Safinejad J. *Kogiluyeh Tribes Atlas*; 1970. [In Persian].
13. Bavar M. *Kuhgiluyeh and it's tribes*. Shiraz: Navid-e-shiraz; 2013. [In Persian].
14. <https://icd.who.int/browse10/2019/en>. Accessed December 21, 2020.
15. Martin GJ. *Ethnobotany: A methods manual*: Springer; 2014.
16. Mosaddegh M, Naghibi F, Moazzeni H, Pirani A, Esmaeili S. Ethnobotanical survey of herbal remedies traditionally used in Kohgiluyeh va Boyer Ahmad province of Iran. *Journal of Ethnopharmacology*. 2012 May 7;141(1):80-95.
17. *The global burden of disease: 2004 update*: World Health Organization; 2008.
18. Jaladat AM, Amiri-Ardekani E, Ramezani PS, Boroughani M, Alorizi ME, Parvizi MM. Correlation between gastrointestinal symptoms and adherence to traditional Persian medicine dietary recommendations in patients with vitiligo; A cross-sectional study. *Journal of Complementary and Integrative Medicine*. 2021 Apr 2.
19. Benarba B, Belabid L, Righi K, amine Bekkar A, Elouissi M, Khaldi A, et al. Ethnobotanical study of medicinal plants used by traditional healers in Mascara (North West of Algeria). *Journal of Ethnopharmacology*. 2015 Dec 4;175:626-37.
20. Eddouks M, Ajebli M, Hebi M. Ethnopharmacological survey of medicinal plants used in Daraa-Tafilalet region (Province of Errachidia), Morocco. *Journal of Ethnopharmacology*. 2017 Feb 23;198:516-30.
21. Heidari A, Zali SH, Heidari G. Ethnobotanical survey of Namarestagh summer rangelands, Amol (Mazandaran). *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2015 Mar 10;5(4):330-9.
22. Ghassemi Dehkordi N, Ghanadian M, Saeedifar S. Collection, identification, and evaluation of the

- traditional applications of some plants of the Gardaneh Rokh in Charmahal&Bakhtiari province. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2015 Jun 10;6(1):80-8.
23. Kiasi Y, Forouzeh MR. Ethnobotanical study of the medicinal plants in Abadeh (Case study: Almalicheh rangelands). *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2019 May 10;10(1):71-88.
24. Umair M, Altaf M, Abbasi AM. An ethnobotanical survey of indigenous medicinal plants in Hafizabad district, Punjab-Pakistan. *PloS one*. 2017 Jun 2;12(6):e0177912.
25. Al-Fatimi M. Ethnobotanical survey of medicinal plants in central Abyan governorate, Yemen. *Journal of Ethnopharmacology*. 2019 Sep 15;241:111973.
26. Sathiyaraj K, Sivaraj A, Thirumalai T, Senthilkumar B. Ethnobotanical study of antifertility medicinal plants used by the local people in Kathiyavadi village, Vellore District, Tamilnadu, India. *Asian Pacific Journal of Tropical Biomedicine*. 2012;3(2):S1285-8.
27. Olowa LF, Torres MAJ, Aranico EC, Demayo CG. Medicinal plants used by the Higaonon tribe of Rogongon, Iligan City, Mindanao, Philippines. *Advances in Environmental Biology*. 2012 Apr 1;6(4):1442-9.
28. Kayani S, Ahmad M, Sultana S, Shinwari ZK, Zafar M, Yaseen G, et al. Ethnobotany of medicinal plants among the communities of Alpine and Sub-alpine regions of Pakistan. *Journal of Ethnopharmacology*. 2015 Apr 22;164:186-202.
29. Derakhshan N, Khatamsaz M, Zolfaghari B. Ethnobotanical uses of plants in the Saghez (Kurdistan, Iran). *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2017 Mar 10;7(4):507-16.
30. Morilla LJ, Sumaya NH, Rivero HI, Madamba MR. Medicinal plants of the Subanens in Dumingag, Zamboanga del Sur, Philippines. In *International Conference on Food, Biological and Medical Sciences 2014 Jan (Vol. 10)*.
31. Balangcod TD, Balangcod AK. Ethnomedical knowledge of plants and healthcare practices among the Kalanguya tribe in Tinoc, Ifugao, Luzon, Philippines. 2011.
32. Miara MD, Bendif H, Hammou MA, Teixidor-Toneu I. Ethnobotanical survey of medicinal plants used by nomadic peoples in the Algerian steppe. *Journal of Ethnopharmacology*. 2018 Jun 12;219:248-56.
33. Bouasla A, Bouasla I. Ethnobotanical survey of medicinal plants in northeastern of Algeria. *Phytomedicine: International Journal of Phytotherapy and Phytopharmacology*. 2017 Dec 1;36:68-81.
34. Ganjali AR, Khaksafidi A. Ethnobotanical Study of Some Medicinal Plant Species in Birjand. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2016 Dec 10;7(3):349-57.
35. Lin Y, Wang SP, Zhang JY, Zhuo ZY, Li XR, Zhai CJ, et al. Ethnobotanical survey of medicinal plants in Gaomi, China. *Journal of Ethnopharmacology*. 2021 Jan 30;265:113228.
36. Maleki-khezerlu S, Ansari-Ardali S, Maleki-khezerlu M. Ethno-Botanic Study and Traditional Use of Medicinal Plant of Ajabshir City. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2017 Mar 10;7(4):499-506.
37. Sher H, Aldosari A, Ali A, de Boer HJ. Indigenous knowledge of folk medicines among tribal minorities in Khyber Pakhtunkhwa, northwestern Pakistan. *Journal of Ethnopharmacology*. 2015 May 26;166:157-67.
38. Focho DA, Nkeng EA, Fonge BA, Fongod AN, Muh CN, Ndam TW, et al. Diversity of plants used to treat respiratory diseases in Tubah, northwest region, Cameroon. *African Journal of Pharmacy and Pharmacology*. 2009 Nov 30;3(11):573-80.
39. Raterta R, de Guzman GQ, Alejandro GJ. Assessment, inventory and ethnobotanical survey of medicinal plants in Batan and Sabtang Island (Batanes Group of Islands, Philippines). *International Journal of Pure Applied Bioscience*. 2014;2:147-54.
40. Xavier TF, Kannan M, Auxilia A. Observation on the traditional phytotherapy among the Malayali tribes in Eastern Ghats of Tamil Nadu, South India. *Journal of Ethnopharmacology*. 2015 May 13;165:198-214.
41. Heinrich M, Jäger AK. *Ethnopharmacology: John Wiley & Sons; 2015.*
42. Camou-Guerrero A, Reyes-García V, Martínez-Ramos M, Casas A. Knowledge and use value of plant

- species in a Rarámuri community: A gender perspective for conservation. *Human Ecology*. 2008 Apr 1;36(2):259-72.
43. Giday M, Asfaw Z, Elmqvist T, Woldu Z. An ethnobotanical study of medicinal plants used by the Zay people in Ethiopia. *Journal of Ethnopharmacology*. 2003 Mar 1;85(1):43-52.
44. Sherman B, Henry RJ. The Nagoya Protocol and historical collections of plants. *Nature Plants*. 2020 May;6(5):430-2.
45. Gibson J. Audiences in tradition: traditional knowledge and the public domain. *Intellectual property: The many faces of the public domain*. C Waelde and H MacQueen (eds.) Cheltenham: Edward Elgar. 2007 Jul 1.
46. Gibson J. Justice of precedent, justness of equity: Equitable protection and remedies for Indigenous intellectual property. *Australian Indigenous Law Reporter*. 2001;6(4):42.
47. Zahedi M, Erfanmanesh MH. Evaluation of WIPO draft articles for protection of traditional medicine. *Iranian Journal of Medical Law*. 2017 Oct 10;11(42):125-64.